

Харківський державний університет

На правах рукопису

КОНОНОВ ОЛЕКСІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 1.572.026

ИРРАЦИОНАЛЬНЕ ЯК ФЕНОМЕН СВІДОМОСТІ ЛЮДИНИ

Спеціальність 09.00.04 - філософська антропологія і
філософія культури

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Харків - 1997

00751394 (Т)

Дисертація є рукопис.

Робота виконана в Харківському державному університеті

Науковий керівник

Цехмістро Іван Захарович,
доктор філософських наук, професор.

Офіційні опоненти

1. Мамалуй Олександр Олександрович,
доктор філософських наук, професор.
2. Леонтєва Вероніка Миколаївна,
кандидат філософських наук, доцент.

Провідна установа

Національна юридична академія України
ім. Ярослава Мудрого. Кафедра культурології.

Захист відбудеться « 24 » листопада року о 14 годині на
засіданні спеціалізованої вченої ради Д.02.02.19 при Харківському державному
університеті за адресою : 310077, м.Харків, майд.Свободи,4, ауд. III - 83.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці ХДУ за
адресою : 310077, м.Харків, майд.Свободи,4.

Автореферат розісланий « 20 » листопада 1997 року

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради Старовойт В.С. Старовойт

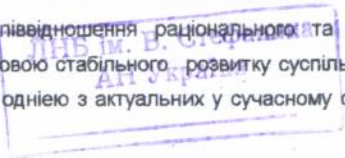
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ. Наше життя протікає у складний і суперечний час, що знаменує собою межу епох. Невизначеність і альтернативність історичного розвитку людства породжує численні проблеми в житті людей, змінює їхнє соціальне обличчя.

У постіндустріальному суспільстві першорядну роль відіграє інформація в порівнянні з речовиною та енергією, котрі досі визначали темпи розвитку світової цивілізації. Поява теорії інформації, а потім кібернетики й соціальної науки про управління стимулювало розвиток комп'ютерної техніки й технології, що дозволило докорінно змінити виробництво. Зростання добробуту людини - це лише один бік доволі складного процесу. Інша, не менш важлива проблема, пов'язана з тим, якою ціною людина досягає цього добробуту. Такий стан речей пояснюється прогресом раціональності в усіх галузях життя, у мотивах та повсякденних діях людей. Нарощування раціональності призводить до збільшення ступеню відстороненості людини, а з цим пов'язані болючі, хоча й не завжди усвідомлювані процеси втрати людиною індивідуальності і, як наслідок, її знеособлювання. Один з виходів із ситуації, що склалася - ірраціоналізація раціональності, пошук «справжнього компромісу», оскільки вже неконтрольована тотальна ірраціоналізація може спричинити повний хаос та диктатуру іншого типу, що більшою мірою є характерним для посттоталітарного суспільства. Обмеження ірраціонального, не раціоналізуючи його змісту й не змінюючи смислу, мають виступити гарантом гідного існування людини.

Нестабільна політична і економічна ситуація, докорінні зміни соціальної структури суспільства, втрата ціннісних орієнтацій, відсутність надійних механізмів самозахистеності особистості, соціальних гарантій на майбутнє у посттоталітарному суспільстві тягне за собою великі труднощі для людини в усіх галузях життя, говорить про те, що люди, охоплені хвилюванням, безвихіддю ситуації, здатні віддати власну волю різноманітним диктаторам або втратити її, перетворившись на маленький гвинтик машини, у добре нагодований і зодягнений автомат. Саме у процесі розпаду традиційних ціннісних систем, коли вже відсутня одна й ще не виникла інша достатньо ясна й надійна, належна система альтернативних цінностей, ідеологія, політичні настанови, методи дії екстремістських рухів і партій, їхні гасла й програми надавали неспокійній свідомості тимчасове заспокоєння й духовну опору. За таких умов пропонувані різними соціальними групами й окремими людьми, котрі користуються авторитетом у суспільстві, ідеї як орієнтири соціальних змін можуть бути абсолютизованими й тим самим переведеними у стан ірраціональності, а згодом і використаними професійними політиками для виправдання своїх владних прагнень. Як стає очевидним, у даному випадку, вже раціональність повинна виступити засобом обмеження ірраціонального.

Таким чином, оптимальне співвідношення раціонального та ірраціонального, як видається з наведених фактів, є основою стабільного розвитку суспільства. Багато в чому, завдяки цьому, піднята проблема є однією з актуальних у сучасному світі й тому потребує

постійного комплексного дослідження. Причому, важливо звернути увагу не лише на зміст і зміст понять «раціональне» та «іраціональне», але й простежити їхню еволюцію в конкретних умовах, які визначають характер розвитку суспільства. Нас більшою мірою цікавить феномен іраціонального.

СТУПІНЬ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ. Проблема раціонального та іраціонального була сформульована лише за новітнього часу, однак імпліцитно вона була присутньою у філософії протягом усієї її історії. Розвиток проблеми здійснювався шляхом осмислення й розробки категорій «раціональне» та «іраціональне», причому більш інтенсивно розглядалася то одна, то інша категорія залежно від загальної спрямованості філософії того чи іншого періоду. Категорія «раціональне» набуває особливої значимості у XVI ст., коли теоретико-пізнавальна проблематика висувається на перший план. Питання про пізнання людиною світу стає центральним й без його вирішення філософія на даному етапі не могла мати подальшого розвитку. Дослідження природи пізнавального процесу, пізнавальних здібностей людини призводять до того, що філософи XVI-XVIII ст. розподіляються на дві протилежні школи - раціоналістів та емпіристів, які вбачають джерело здобуття істинного знання про світ відповідно в розумі чи у почуттєвому досвіді. В її основу раціоналізму та емпіризму XVI-XVIII ст., покладено тотожну раціоналістичну конструкцію рефлексії, котра базувалася на переконаннях філософів у тому, що, виокремлюючи раціонально очевидні утворення у складі внутрішнього досвіду, мислячий індивід одночасно вбачає й основні фундаментальні характеристики світу «яким він є». Хоча ця версія пізнання найбільш помітно мала вияв у класичному раціоналізмі (Декарт, Спіноза, Лейбніц) та німецькому ідеалізмі, однак у специфічному вигляді вона була наявною і в емпірико-сенсуалістичних напрямках класичної філософії, представники яких вважали, що досягнення світу у його незалежності від свідомості досягається відокремленням із загального складу коливань «істинних», «чистих відчуттів», що фіксуються та засвідчуються за допомогою раціональних процедур.

Подальший розвиток філософії (XIX-XX ст.) призводить до істотного зрушення аспектів розуміння раціонального. Абсолютизація естетичної складової діяльності розуму покладена в основу найбільших іраціоналістичних систем і концепцій XIX ст., оскільки була основою романтичної іраціоналістичної ідеології, котра справила вплив на концепцію К'єркегора й Шеллінга.

Інший, більш глибокий зріз діалектичного розуму, менш помітна його проекція, вийшов на перший план у концепціях таких мислителів, як Шопенгауер і Ніцше. Це вольовий момент, збудження до дії, пов'язані вже з певними етичними перевагами і критеріями, з моральними оцінками, моральним вибором. Шопенгауер абсолютизує волю до життя у загальнофілософському смислі, Ніцше - більш конкретно - волю до влади, яка має для нього тваринне, біологічне доведення. Людина тим більш є «розумною», чим більше вона здатна подолати моральні обмеження і бар'єри, які позбавляють її волевиявам відкинути всі

роздуми про істину й благо як фікцію, що прикривають прагматичну зацікавленість. Моральний підтекст і естетичне втілення почуття й дії, що перетворюють у щось реальне онтологічні стани страху, туги, нудоти тощо, виходять на перший план в ірраціоналістичних побудовах екзистенціалістів.

Логіка побудови ірраціоналістичних концепцій має й інший бік, якщо звернути увагу не на самий пізнавальний процес і абсолютизацію тих або інших пізнавальних ускладнень, але на засоби концептуальних реакцій, на вже існуючі і такі, що переважають у той чи інший історичний період раціоналістичні філософські системи. Неокантіанець В.Віндельбанд у своїй «Історії нової філософії» пов'язував виникнення тих або інших форм ірраціоналізму з руйнацією зазіхань німецького раціоналістичного ідеалізму на повне без залишку перетворення дійсності на розум. Тим самим, ірраціоналістичні концепції в історії західно-європейської філософії постають як бічні паростки дерева раціонального пізнання, як тінювий та сплужений образ раціональності. Внаслідок цього, виявляється, що ірраціоналістичні концепції зберігають негативну понятійну залежність від відповідних раціоналістичних концепцій і, таким чином, не можуть розглядатися як самодостатня, внутрішньо вільна контртеза до відповідного положення раціоналістичної системи, як її чисто логічне спростування.

Безумовно, у силу об'єктивних причин, дана проблема більшою мірою стала предметом дослідження західних мислителів. Разом з тим, і у вітчизняній науковій літературі мають місце дослідження проблем ірраціонального. Можна виділити кілька аспектів. У роботах П.Копніна, О.Богомолова, М.Мамардашвілі, Н.Мудрагей аналізуються ірраціональні аспекти у пізнанні, методології, логіці. Прикладну галузь розповсюдження ірраціоналізму в політиці, релігії, моралі досліджують Е.Баталов, О.Новиков, Є.Петров, Д.Угринович. Особливий внесок у комплексне вивчення ірраціонального здійснив Т.Ойзерман. Діалектику раціонального і ірраціонального в культурі та зв'язок ірраціональності з процесом відчуження, який нас зацікавив, досліджують Б.Парахонський, В.Табачковський, Є.Андрос. Вивчення проблеми світовідношення й ірраціональності можна зустріти в роботах О.Щербини-Яковлевої, П.Анохіна, С.Рубінштейна, О.Донченко. Цілий спектр робіт присвячено аналізу ірраціональності у концепціях західних мислителів (Н.Мудрагей, М.Мамонова, В.Лекторський, О.Богомолов, Ю.Давидов).

МЕТА ТА ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Автор даної роботи так визначає свою частку дослідницької роботи, її мету: «Комплексне дослідження й аналіз ірраціонального як феномену свідомості людини». У відповідності з поставленою метою визначаються основні завдання роботи, котрі можна звести до таких :

- простежити на основі історико-філософського матеріалу еволюцію поняття «ірраціональне», виявивши передумови виникнення проблеми ірраціональних витоків «природи» людини ;

- розкривши роль свідомості людини в процесі осмислення оточуючого світу і його протиріч, визначити механізми ірраціоналізації свідомості, гіпотетично такі механізми можна знайти як у Західній моделі цивілізації, та і у Східній ;

- враховуючи, що процес пізнання є наслідком розвитку свідомості, особливу увагу в роботі буде приділено вивченню інтуїтивного пізнання як ірраціонального способу осягнення оточуючого світу, де особливе місце посідає творчість, що виступає засобом генерації нового ;

- дослідити наявність раціональних та ірраціональних тенденцій у постіндустріальному і посттоталітарному суспільствах, показавши їх оптимальне співвідношення, потенційне генерування і можливе регулювання.

ОБ'ЄКТ І ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ. Об'єктом дослідження є здатність людини як генерувати ірраціональні ідеї, так і бути підвладною ірраціональним тенденціям, які мають місце у функціонуванні суспільства (наприкладі постіндустріального і посттоталітарного суспільств).

Предметне поле дисертаційного дослідження складають сутність і специфіка «ірраціонального», механізми виникнення ірраціональності як наслідок ускладнення соціальних процесів у сучасному суспільстві.

МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ. Методологічною основою роботи є сполучення трьох ключових парадигм: фундаментальної - філософської, яка засновується на філософії життя (Шопенгауер А., Ніцше Ф., Бергсон А.), екзистенціалізму (Хайдеггер М., Сартр Ж.П.), філософської антропології (Ротхакер Е., Канетті Е.) та прикладних - соціологічної, що базується на символічному інтеракціонізмі (Мід Г.) та теорії плюралістичного елітизму (Паретто В., Моска Г.) і психологічної, що наближається до когнітивної психології (Найссер У.), і психоаналізу (Фрейд З., Юнг К.). Тому аналогічний принцип було покладено в основу структури дисертації, котра перебачає два розділи: науково-теоретичний, пов'язаний з дослідженням змін світоглядних позицій як істотного фактору формування свідомості людини, та духовно-практичний, заснований на вивченні ірраціональних аспектів розвитку сучасного суспільства.

НАУКОВА НОВИЗНА РОБОТИ І ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ,ЯКІ ВІНОСЯТЬСЯ НА ЗАХИСТ. Новизна роботи :

1. Комплексне вивчення ірраціонального, його природи, передумов виникнення, можливих трансформацій та обмежень.

2. Пошук механізмів формування ірраціональної свідомості.

3. Вияв у складних і багатопланових відносинах західної та східної культури спільності ірраціональних тенденцій.

4. Порівняльний аналіз прояву й значимості ірраціонального у постіндустріальному й посттоталітарному суспільствах.

Положення, які виносяться на захист :

1. В співвідношенні "раціональне-ірраціональне" існує чергування тих періодів, у яких змістовні розширення переважають над їх власною концептуальною асиміляцією та упорядкованістю (розширювальна, ірраціональна тенденція), і тих періодів, у яких, навпаки, переважає тенденція до якнайбільшої асиміляції нових змістів культури, до самоупорядкування (упорядковуюча, раціоналізуюча тенденція).

2. Ірраціональна свідомість - це така здатність відтворювати у своїх ідеальних образах об'єкти і властивості оточуючого світу, їх взаємозв'язки, взаємодії, котра заснована на неможливості виразу в логіці, поняттях, системній упорядкованій формі.

3. За суттєвих відмінностей двох типів культур: Західної і Східної, наявна ірраціональність кожної з них визначає їхню схожість, однак шлях до ірраціоналізації, що властивий кожній з культур, є дійсно різним.

4. Якщо у постіндустріальному суспільстві відповіддю до проблем, що виникають, є ірраціональне, що розбиває потужний пласт раціоналізму і, тим самим, стимулює зростання ролі чуттєвості людини, повернення їй індивідуальності й вихід на авансцену творчості та уяви, то суспільство посттоталітарне, навпаки, потребує обмежень ірраціонального раціональними механізмами.

НАУКОВО - ПРАКТИЧНА ЗНАЧИМІСТЬ РОБОТИ. Науково-практична значущість роботи полягає у комплексній систематизації розуміння і різноманітного прояву ірраціональності у складному й протирічному сучасному світі, проектуванні можливості генерації людською свідомістю ідей, що носять ірраціональні відтінки та вияв потенційних їхніх наслідків у випадку реалізації в житті. Результати дослідження складають цінність для уточнення теоретико-методологічних уявлень у дослідженні співвідношення раціонального та ірраціонального, їхньої значимості у практичному руслі, що пов'язано з випрацюванням механізмів соціального контролю за розповсюдженням ірраціональних поглядів, у випадку необхідності такого, і механізмів маніпулювання суспільною думкою. Положення роботи можуть слугувати методологічною основою для розробки соціально-психологічних методик та програм (інструментарієв) соціологічних досліджень.

АПРОБАЦІЯ РОБОТИ. Основні положення дисертації обговорювалися на теоретичних і методичних семінарах кафедри філософії і політології Харківського державного економічного університету, кафедри теорії культури і філософії науки Харківського державного університету. Результати роботи доповідалися на міжнародних та міжрегіональних конференціях : «Харківські соціологічні читання» в 1994, 1995, 1997 роках (м.Харків), «Міжнародній студентській науковій Конференції» (м.Харків, 1997 р.).

СТРУКТУРА РОБОТИ визначена метою й основними завданнями дослідження. Дисертація складається із вступу двох розділів, основний зміст яких наповнюється підрозділами та пунктами, кожний з яких супроводжується висновками; заключення, в якому подані загальні висновки, і списку використаної літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У «Вступі» обґрунтовується актуальність обраної теми, характеризується рівень її розробки, визначаються мета й завдання дослідження, його методологія та основні наукові результати.

Розділ I «Суттєві чинники формування світогляду людини» має теоретико-методологічний характер, розкриває основні механізми формування ірраціональних трендів у свідомості людини. У підрозділі 1.1 «Еволюція ірраціонального в соціальному обличчі людини» подано загальну характеристику проблеми ірраціональної свідомості людини та аналіз історичних передумов виникнення цієї проблеми. У пункті 1.1.1. «Історичні передумови виникнення ірраціональних витоків «природи» людини» піднімається важлива проблема еволюції людства, у якій особливе місце займає виділення ірраціональних основ у свідомості людей, котрі формуються на кожному історичному етапі. І вже на підставі цього пропонується простежити, яким чином змінюється смисл поняття «ірраціональне». Суперечний характер реального світу, нестійке балансування людського існування між добробутом і нестатками має відображення у "первісній свідомості", у складних, перетворених формах, породжуючи образи добрих і злих духів, демонів, богів. Міфологія цього періоду містить у собі багатющу феноменологію ірраціональності й перші спроби пояснення її природи і витоків. У добу рабовласництва і феодалізму уявлення про розумність і моральність нерідко співпадають, одержують релігійну санкцію або спростовуються й переслідуються як «сретичні», «гріховні». Розумне розглядається як трансцендентне, божественне, святе, а нерозумне - як земне або диявольське, яке виникає внаслідок недосконалості світу й людини. У текстах давньоримських письменників і теологів зустрічаються такі визначення, як нерозумний, несвідомий. Із виникненням філософського світогляду детальне дослідження й визначення поняття «ірраціональне», співвідношення раціонального у постанові й вирішенні різних філософських проблем засноване на тому, що розвиток філософії можна умовно розподілити на два глобальних етапи: класичний та некласичний. Для класичного ідеалу раціональності характерною є впевненість у необмежених пізнавальних можливостях розуму, котрий розуміється як інтелектуально-логічна діяльність, як понятійне мислення, засноване, з одного боку, на досвіді, експерименті, з іншого, на позаіндивідуальних загальних і об'єктивних законах «порядку природи». Альтернативний же засіб мислення все намагався знайти протизагальний розуму. Передумовами появи ірраціоналістичних поглядів можна вважати той факт, що соціальне напруження поступово стає невід'ємною частиною реальної дійсності, котру ніяк не можна назвати розумною. Крім того, наукове пізнання не завжди вкладається у суб'єкт-об'єктну схему світу, де суб'єкт і об'єкт розірвані і протиставляються одне одному. Нарешті, усі види мистецтва накопичили величезний арсенал «доказів» того, що думка, понятійне мислення нерідко є заручником примх і уподобань. Сучасна некласична філософія робить

акцент у дослідженні людського життя як цілісного процесу буття, як співіснування тілесності й духовності, волі й розуму, чуттєвості й свідомості, інстинкту й інтуїції, того, що усвідомлюється, й несвідомого тощо.

Незважаючи на те, що сучасні філософські напрямки й течії по-різному вирішують проблему ірраціональних витоків людської сутності, їх представники єдині у переконанні наявності складників, розгляду яких основна увага приділяється у пункті 1.1.2. «Ірраціональна сторона сутності людини: постановка проблеми та її вирішення у сучасній філософії». Дослідження даної проблеми здійснене за допомогою характеристики екзистенціалізму й одного з його яскравих представників М.Хайдеггера, котрий ввів у проблему буття цілий ряд принципово нових, неklasичних аспектів розгляду і до якої ним було застосовано феноменологічний метод. Оригінальний погляд на ірраціональний зміст людини був сформований у представників філософії життя А.Шопенгауера й Ф.Ніцше, котрі оголосили вольові прагнення людини основою усього буття. Особливо різноманітні уявлення антропологів, які по-своєму наповнили ірраціональним змістом "природу" людини. Е.Ротхакер вважав, що людину оточує таємнича дійсність, котра не дана у готовому вигляді й є такою, що характеризується загадковістю та ірраціональністю. Г.Плесснер розробив концепцію, що трактує людину як ексцентричну істоту. Ексцентричність філософ розуміє як динамічне поняття, що позначає таке ставлення до самої себе та до оточуючого світу, яке виключає стан цілковитої рівноваги. Особливу цікавість викликає вирішення поставленої проблеми представниками психоаналітичної філософії, котра від самого початку була зорієнтована на осмислення буття людини в світі крізь призму онтологізації її буттєвості, викриваючи й досліджуючи структури й процеси, що виникають у самому людському бутті. Тард, Лебон, Сигель у її межах вивчали явища стадності, публіки та інші аналогічні утворення і випрацювали соціально-психологічні механізми формування й поведінки маси: копіювання, зараження, навіювання тощо. Е.Канетті у своїй теорії демонструє роль масової свідомості й поведінки у виникненні та розвитку влади, при цьому феномени маси й влади пов'язані одне з одним. Представник постпозитивізму Карл Поппер розмежував раціональний і ірраціональний зміст вчинків людини. Він охарактеризував останнє відсутністю аргументованості, логічної послідовності. Ці риси в окремих випадках можуть бути опорою романтичною впевненості в існуванні вибраних, розподілу людей на провідних та ведених. У цілому, категорії раціональності та ірраціональності містять у собі моменти стійкості та нестійкості, абсолютності й відносності. Зміна об'єктивної дійсності й людської категоріально-концептуальної картини світу, поглиблене знання про речі призводить до зміни уявлень про ірраціональне та раціональне. У всякому випадку, внутрішня сутність ірраціональності полягає у неспіввимірності та нестримності, невідповідності мірі необхідності. Також до разряду онтологічної ірраціональності потрапляє невідповідність міри деяких «аномальних» речей мірі людського розуму: їх непізнанність, нерозуміння й непередбачуваність.

Підрозділ 1.2. «Ірраціоналізація свідомості як результат суспільного розвитку» даного розділу змальовує умови, принципи, механізми формування та функціонування ірраціональних начал у свідомості людини. З цією метою у пункті 1.2.1. «Роль свідомості у процесі осмислення навколишнього світу і його протиріччя» подано аналіз можливостей людської свідомості у вирішенні численних проблем буття. Будучи достатньо своєрідним предметом вивчення, надзвичайно складним і багатограним, свідомість є основоположною складовою внутрішнього світу індивіда і по суті формує його світогляд. Тому при дослідженні поставленого завдання не можна не звернути особливу увагу на те, що смисл і суть роботи людської свідомості оптимально розглядати у трьох ключових площинах: по-перше, свідомість можна розглядати в найбільш широкому сенсі як властивість високоорганізованої матерії, яка головним чином забезпечує усвідомлення відношення «я» до «не-я»; по-друге, як ідеальну функцію головного мозку, феномен, що має ієрархічну структуру і включає свідоме, передсвідоме, несвідоме і навіть понад-свідоме; по-третє, свідомість аналізується як кінцевий ідеальний продукт діяльності головного мозку й включає пам'ять (збереження знань про світ), мислення (активний процес відображення світу), думку (результат процесу мислення). Нарешті, не варто нехтувати тим фактом, що свідомість допомагає нам співвіднести, зв'язати те, що звичайним чином зробити не можемо. Людина здатна хвилюватися, відчувати ті речі й стани, котрі звичайним чином як продукт певного фізіологічного механізму одержати не можна. Усі труднощі буття осмислюються завдяки свідомості і, таким чином, можуть бути вирішені за їх допомогою. У поданих моделях функціонування свідомості: феноменологічній, структуралістичній, персоналістичній продемонстровано, що свідомість є важливим ланцюгом процесу рефлексії навколишнього світу. Свідомість присутня у кожному нашому образі сприйняття, миттєво приводить у зв'язок, у співвідношення наші відчуття, сприйняття, думки, причому без нашої, на те згоди, а тим більше, без контролю. Свідомість не можна вилучити з цього змістовного зв'язку, оскільки поза ним вона не існує, завдяки свідомості виникає зв'язок людини з оточуючим світом, вимальовуються проблеми, мають вияв протиріччя й ведеться пошук способів вирішення.

Розкриття специфіки наповнення свідомості ірраціональними початками подано у даному розділі у пункті 1.2.2. «Ірраціональна свідомість: зміст і прояви». Реальністю людського існування є бажання будь-якими засобами вплинути на іншу людину, корегувати її поведінку, створювати в неї неусвідомлювані та усвідомлювані настанови бажаних варіантів дії, навіть до повного підкорення волі іншої людини або окремої соціальної групи. У даному випадку особливо чітко вимальовується проблема маніпулювання людськими соціальними потребами - прагнення до захищеності, любові, лагідності, злиття з мікросоціумом, волі, слави, влади. Ступінь і сила впливу людей на вчинки й дії одне одного можуть виникати з ірраціональних прагнень свідомості, особливо, якщо це пов'язано з завойовницькими інтересами. Будь-яка ідея, що виникає у свідомості людей, відбивається через соціально-

економічні та соціально-політичні відносини у суспільстві. Набуваючи суспільної значимості, ідея може перетворитися на «ідеал» суспільного життя, і з такою ж необхідністю цей ідеал перетворюється на ідола, люди перетворюються на йому покірних, котрим чужою є моральність з її особистою совістю й особистою честю. Особливо наочним це є у політичній галузі (про це йдеться далі). Деяко інша ситуація в науці. Наука сама по собі про свій результат не міркує, не рефлектує над своїми результатами бо мислить на рівні розсудку. Істино міркує лише людина, коли вона міркує розумно, чуттєво, переживаючи предмет думки. Істино таке мислення призводить до розуміння предмета думки. Знати ж щось можна і не розуміючи того, що знаєш. У цьому сенсі необхідними є припущення і розширення меж предметів пізнання. Балансування на межі допустимого, як правило, дає серйозні результати, котрі неможливо одержати у процесі логічного обміркування. Визначаючи ірраціональну свідомість як таку здатність відтворювати у своїх ідеальних образах об'єкти й властивості оточуючого світу, їх взаємозв'язки та взаємодію, яка заснована на неможливості вираження в логіці, у поняттях, у системній упорядкованій формі, можна прийти до висновку, що феномен, який нами розглядається і досліджується, несе у собі два відтінки: позитивний та негативний. Позитивний зміст міститься в тому, що під ірраціональною свідомістю розуміється щось таке, що протистоїть розуму і показує, що розум нездатний охопити все багатство і розмаїття духовної та матеріальної дійсності, щось несвідоме, алогічне. У негативному сенсі ірраціональне начало постає перед суб'єктом пізнання як таке, що підлягає пізнанню. Будучи чимось безформним, хаотичним, воно в той же час стає предметом раціонального засвоєння, об'єктом раціоналізування. Це взаємопроникнення раціонального та ірраціонального складає зміст і життя роботи розуму. Наявність ірраціональних пластів у людському дусі породжує ту глибину, з якої знову з'являються нові змісли, ідеї, створіння. У першу чергу, соціальними регуляторами ірраціональної свідомості є граничність і допустимість, заснована на моральному розумі.

Пункт 1.2.3. «Синтез культур як джерело ірраціоналізації свідомості» трансформує досліджувану проблему на вияв ірраціональних начал у відомості представників західної та східної цивілізацій. Незважаючи на, здавалося б, непоборні відмінності двох типів культур, результати дослідження свідчать про факт їхнього єднання, пов'язаний з виробленням спільних тенденцій і стратегії соціального розвитку. Нанриклад, у західному мисленні постає питання про співвідношення мети й засобів, котрі є фрагментами атомарного світу, тому вони можуть співпадати чи не співпадати. В такому випадку одне з співвідношень «Мета виправдовує засоби» може призвести до ірраціоналізації свідомості не лише тих, що здійснюють дію, але й тих, що її приймають, а окремих випадках і всіх як прямих, так і непрямих учасників конкретної соціальної дії. На Сході засоби розуміються як розгорнуті змісти мети: інша постановка питання є безглуздою. Відсутність альтернатив у вирішенні проблеми (прийняття єдиного засобу досягнення мети, як її змісту) передбачає переконання в істинності шляху, що призводить до ірраціоналізації свідомості як тих, хто переконує, так і

тих, кого переконують. В дисертаційному дослідженні таким чином подана порівняльна характеристика двох типів культур. Сьогодні немає необхідності констатувати тяжіння будь-якого типу культури до ірраціонального полюсу й наповнення раціональним змістом. Досліджуючи історично сформовані основи й вироблені у подальшому пріоритети соціокультурного розвитку Заходу й Сходу, слід враховувати, що ірраціональні пласти у свідомості людей мають прояв у залежності від конкретних умов, а культурно-цивілізаційна приналежність лише надає специфічного відтінку.

Підрозділ 1.3. «Ірраціональні механізми пізнання дійсності» аналізує пізнавальну діяльність людини, засоби здійснення якої мають ірраціональне підґрунтя. Здебільшого предметом дослідження стали інтуїція і творчість. Пункт 1.3.1. «Пізнання як наслідок розвитку свідомості» показує важливий діалектичний взаємозв'язок пізнавальної діяльності людини з роботою його свідомості, і, як наслідок, їх взаємовплив і взаємозалежність. Сучасна філософія відрізняється розмаїттям підходів до вивчення даної проблеми. В умовах нинішнього філософського плюралізму можна констатувати прагнення синтезу найплідніших гнесеологічних ідей і концепцій, розроблених у руслі різних напрямків, течій, шкіл. У поданому короткому огляді деяких з них (герменевтики, аналітичної філософії постпозитивізму, постструктуралізму) показано основні механізми діяльності людини, зорієнтованої на відкриття законів природи й суспільства, таємниць буття й світу цілому, вияв суттєвих взаємозв'язків з навколишніми предметами і явищами. Пізнавальна діяльність розглянута в трьох ключових аспектах: чуттєвому, раціональному та ірраціональному з виділенням основних елементів кожного з них. Взаємодія елементів чуттєвого і раціонального пізнання зумовляє появу ірраціональних способів опанування світу. Це показано за допомогою побудованих взаємозв'язків: раціональне-ірраціональне (провідна зв'язуюча лінія омана - істина й ступень їхньої усвідомленості) і чуттєво-ірраціональне (провідна зв'язуюча ланка «надчуттєве»).

Одним із засобів ірраціонального опанування світу є інтуїтивне пізнання. Про це детально йдеться у розділі 1 в пункті 1.3.2. «Інтуїтивне пізнання як ірраціональний засіб осягнення навколишнього світу». Інтуїтивне пізнання не допускає ні логічного доведення, ні логічного спростування і є найважливішою і чи не найвищою функцією «надсвідомості» людини, що об'єднує свідомість і неосяжний світ підсвідомого (або безсвідомого) в їх взаємовпливі та взаємозв'язку. Інтуїція є близькою до таких станів як натхнення, духовне бачення, відвертість, і має витoki у несвідомому шарі психіки людини. В акті інтуїції безпосередньо «схоплюються» сутність речі, її глибинний стан і протиріччя. Уперше риси філософської проблематики у питанні про інтуїцію намітилися у вченнях Платона й Арістотеля. Але саме тут була відкинута чуттєва природа інтуїтивного пізнання. Детальний аналіз та дослідження проблем інтуїції починається у філософії Нового часу. Інтелектуального характеру надає інтуїції Р. Декарт, Б. Спіноза розглядає інтуїцію як вищий засіб пізнання, що веде від адекватної ідеї про існування формальних сутностей до

адекватного пізнання самої сутності речей, це свого роду прискорений умовивід, виражений у знаковій формі, що відображає використання поняття. Засновник німецької класичної філософії І. Кант вважав, що інтуїтивне спостереження існує, але не як безпосереднє спостереження розуму, а як інтуїція чуттєва. Вчення про інтуїцію А. Шопенгауера, що стало перехідною сходинкою від класичних теорій до некласичних, вирішує проблему непізнанної кантівської «речі у собі», що пізнається вже за допомогою інтуїції. Критикуючи відданість філософів інтелекту, інший сучасний представник некласичної філософії А. Бергсон вимагає виходу за його межі. Синтезуючи філософські роздуми цілих епох, маємо сенс дійти висновку, що місце інтуїції у пізнанні визначається галуззю взаємодії чуттєвого та логічного пізнання, саме тут має прояв дія інтуїції як процесу. Цю взаємодію ще можна було б назвати інтуїтивним пізнанням. Правомірність виділення такого роду пізнання у структурі ірраціонального пізнання, як також чуттєвого та раціонального, зумовлена раніше викладеними передумовами взаємодій засобів пізнання та всієї історії людського пізнання. Усе, що здійснюється інтуїтивно, має відбуватися раптово, неочікувано, безпосередньо очевидно, неусвідомлено швидко, поза логікою та спостереженням і в той ж час само по собі є строго логічне й засноване на попередньому чуттєвому досвіді. Крім того, інтуїтивний процес буде значно більш регулятивним, ніж відомі ступені пізнання.

Доповнює змальовану картину пункт 1.3.3. «Творчість як специфічний засіб генерації нового». Нестандартне вирішення якої-небудь проблеми, відсутність логічних побудов і системного аналізу в пошуках і віднайдення істини, у розумінні мислителів різних епох є проявами вищих здібностей людської свідомості. Платон вважав творчість божою здібністю, котра є близькою до особливого виду безумства. У християнській традиції середньовічча творчість була вищим проявом божого в людині. На думку І. Канта, творчість є відмінною особливістю генія. І, нарешті, засновник психоаналізу З. Фрейд відносив творчість до галузі несвідомого, при цьому акцентував увагу на таких її характеристиках як неповторність, невідтворюваність, несумісність з раціональними засобами пізнання. Так, будучи предметом дослідження цілого спектру наук, у числі яких психологія, нейрофізіологія та інші, феномен творчості знаходить своє відображення і у філософії, як досить складний засіб пізнання. Поняття «творчість» дуже містке й багатогранне. Дослідники й теоретики творчості визначають його як створення нової якості, нової речі й засобу дії, нової технології. Новизна є головною відмінною рисою творчості. Детальна характеристика основних етапів творчості, у числі яких усвідомлення, постановка, формування проблеми, віднайдення ідеї, принципу вирішення проблеми, нестандартної задачі, теоретична, конструкторська й технологічна розробка віднайденого принципу; практична перевірка й реалізація віднайденого рішення дозволяє одержати повну характеристику його. Творчі здібності людини, як і багато інших, є досить мобільними, а тому мають можливість постійного удосконалення. У зв'язку з цим розглянуті суспільні методики, здатні активізувати творчі здібності людей навіть і з середніми інтелектуальними характеристиками. Особливу цікавість викликають інтуїтивно-

асоціативні (евристичні) методи: метод фокальних об'єктів, метод «мозкового штурму» і його різновиди, метод синектики.

Розділ 2 «Ірраціональні аспекти розвитку сучасного суспільства» аналізує проблеми існування людини в різноманітних умовах, насамперед в постіндустріальному і посттоталітарному суспільствах та її вплив на її поведінку ірраціональних трендів, які сформовані й закладені у її свідомості. Підрозділ 2.1. «Система «людина-суспільство»: глобальні проблеми та можливі перспективи» присвячена характеристиці постіндустріального суспільства і місця в ньому людини, її впливу на розвиток суспільства. У пункті 2.1.1. «Загальні особливості та характерні тенденції сучасного суспільства» дається характеристика сучасному етапу розвитку суспільства. Структурна перебудова економіки сприяла висуненню на авансцену найбільш розвинутих країнах нових наукомістких галузей натомість важкої промисловості, великому зростанню «індустрії знань», комп'ютеризації та появі широкої межі інформаційних систем. Основне методологічне досягнення другої половини ХХ століття - пошук механізмів управління організованими великими сукупностями, як наслідок, створення спеціальних розробок, систем, спрямованих на управління і координацію діяльності мільйонів людей. В інформаційній теорії, кібернетиці, теорії прийняття рішень, теорії ігор, теорії стохастичних процесів були розроблені лінійне програмування, статистична теорія рішень, ланцюги Маркова, метод Монте-Карло, які дозволяють виявляти закономірності у великих сукупностях, отримувати оптимальні рішення з існуючих альтернатив або виявляти моменти в умовах невизначеності. У зв'язку з тим, що технологічні системи являють собою інструментальний засіб раціональної дії, їх можна назвати інтелектуальною технологією, тому що всі вони дають можливість поставити на місце інтуїтивних думок алгоритми, досить чіткі правила прийняття рішень. Ці алгоритми можуть бути матеріалізовані в автоматичній машині, виражені в комп'ютерній програмі або наборі інструкцій, які базуються на статистичній чи математичній формулі і представляють собою засіб формалізації стандартного втілення у багатьох ситуаціях. Але поряд з цим «формалізується» і сама людина, її раціоналізовані дії сприяють механізації життя, відсутності активного творчого життя, а в деяких випадках і духовному краху.

Детальніше становище людини у сучасному розвинутому суспільстві розглядається в пункті 2.1.2. «Людина на межі індустріальної і постіндустріальної доби: боротьба раціональних та ірраціональних основ». Характерною особливістю сучасного розвинутого суспільства є те, що воно залишає діючими і ті потреби, які потребують звільнення від того, що можна стерпіти, що є вигідним, зручним, і у той же час воно підтримує і виправдовує руйнівну силу і функцію придушення суспільства. При цьому суспільний контроль навізає домінуючу потребу у виробництві і споживанні непотрібних речей: потреба в роботі, яка притупляє там, де вона вже непотрібна, потреба в різноманітних видах розрядки, які пом'якшують і продовжують притупління, потреба зберігати такі «псевдосвободи» як вільна конкуренція при фіксованих цінах, вільна преса, яка сама для себе є цензурою, вільний вибір

товарів при принциповому споживчому примусі. Сьогодні особистий простір захоплено технологічною реальністю. Масове виробництво і розподілення потребує всього індивіда, а індустріальна психологія вже давно не обмежується фабрикою. Багатоосібні процеси, пов'язані з такими видами деформації особи, які вже відпрацьовані до механічних реакцій, отримують результат не у формі пристосування, а мімізису: процесу ідентифікації індивіда з суспільством як цілим. Дві важливі особливості сучасного розвинутого суспільства, з одного боку, тенденція до удосконалення технологічної раціональності, а з другого боку, активні зусилля утримати її [тенденцію] в межах існуючих інститутів, підкреслюють внутрішню суперечність цієї цивілізації, наявний ірраціональний елемент її раціональності. Таке суспільство, яке привласнює науку і техніку, перебудовується для найбільш могутнього панування над людиною і природою. Воно стає ірраціональним до того моменту, коли результати зусиль відкривають нові можливості для самореалізації людини. Інститути, які служили боротьбі за існування, не можуть служити умиротворенню існування. Життя як ціль принципово відрізняється від життя як засобу. Деякі інші прояви ірраціонального (наприклад активне творче життя, руйнація надсистемного мислення та інше) під силу повернути людині її індивідуальність, духовність, гуманність, що сприяє, хоча б частково, краху супертехнологічної раціональності в соціальному житті.

Підрозділ 2.2. «Політична ірраціональність як продукт інтелектуальної еліти» розглядає витоки ірраціональності в системі соціальних відносин посттоталітарного суспільства, де одним з них (витоком) може слугувати психологія та логіка спокуси сподіванням на бажаний підсумок складної дії, коли все, як уявляється, залежить від мобілізації, а успіх уявляється таким близьким, що його неможливо втратити. Виникає свого роду потік ірраціональної свідомості, котрий міцно утримує й того, хто йде попереду, й тих, хто йде за ним, не дозволяючи сказати: ні, це нереально. У пункті 2.2.1. «Інтелектуальна еліта у полі суб'єктів влади» на основі одного з підходів філософського аналізу суспільства, що являє собою вивчення його складових, які розглядаються як носії культурно-творчого імпульсу, аналізується роль і значення інтелектуальної еліти, досліджуючи котру, ми маємо справу, з одного боку, з соціальною групою, що так або інакше вписується у суспільство, тобто підлягає його закономірностям, залежить від рівня його диференційованості і, з іншого боку, саме визначення цієї групи не може залежати від смислових операцій, які вона здійснює, тобто від виміру не стільки соціального, скільки антропологічного, а правильніше за все, того, що трансцендує й саму антропологічну визначеність людини, оскільки в культурних смислах виражений зміст, що може не залежати від людини чи від людства. Між тим, професійно оперуючи цим змістом, інтелектуальна еліта формує «смислові комплекси», якими потім керується більшість людей. Таким чином, тут переплітаються відразу чимало причинних ланцюгів: «імманентний» розвиток ідей; професійне покликання інтелектуальної еліти, що займає у суспільстві певну позицію і діє у відповідності з нею; трансформація ідей у головах людей, що належать до різних соціальних шарів - від

найближчих до інтелектуалів до таких, куди майже не досягають результати їхньої діяльності. До того ж, не можна не врахувати того факту, що у даному випадку ми маємо справу не лише з «чистими ідеями», а з величезним смисловим комплексом культури, котрий, у свою чергу, може розглядатися найрізноманітнішими способами. В умовах швидких соціальних змін (зміна форм соціального устрою, швидкі зміни життєвого світу під впливом НТП) активізуються потреби у соціально-інноваційній діяльності, пошук і вибір «кращих» шляхів оптимізації соціальних взаємодій, звідси й витікає істотна потреба у інноваційно-інтелектуальній діяльності, дозволяє побачити та сформулювати нові шляхи мобілізації мас для виходу з «тупика». І особливо важливо, що в силу свого статусу, інтелектуальна еліта як суб'єкт, що продукує інноваційно-інтелектуальну діяльність сприймається останніми як люди, котрі можуть запропонувати єдино правильний «вихід». Символічне сприйняття всіх дій дозволяє їм видавати ірраціоналізовані ідеї за високорціональні.

Детальний аналіз можливості цього подано у пункті 2.2.2. «Небезпека ірраціоналізації ідей інтелектуальної еліти». Інтелектуалів завжди відрізняла «готовність служити спільному благу». Якщо державно-політичне панування визначене корпоративно-олігархічними інтересами чи підкорене панівній групі, яка діє макіавелістично, готовність інтелектуалів до служіння може бути використана в інтересах даних груп. Тут інтелектуали служитимуть цілям, за які, виходячи зі своїх моральних орієнтацій, відповідати не зможуть. Виходячи з цього, не важко дійти висновку про небезпеку ірраціоналізації поглядів, світогляду інтелектуальної еліти, яка доволі часто є джерелом більш нових і досконаліх ідей, котрі дозволяють заволодіти або зберегти владу. Її прийнятні або позбавлені розуму погляди можуть стати постулатом для будь-якої правлячої еліти, стати точкою відліку для її діяльності, оскільки, пропонуючи різні соціальні ідеї, дана група здатна й абсолютизувати їх. Напрацьовані ідеї можуть бути використані політиками-професіоналами для виправдання, легітимізації своїх владних прагнень. За умов швидких соціальних змін необхідними є інституційні механізми соціального контролю за процесом розповсюдження подібних ідей, серед яких особливе місце посідають: відкритість діяльності інтелектуальної еліти; відсутність монополії на засоби масової інформації; виявлення різних соціальних груп, найбільш схильних до афективного сприйняття дійсності; целеспрямована діяльність інтелектуальної еліти з формування рис масової свідомості; наявність відповідної законодавчої бази, що регулює «кругооберт» подібних ідей і поглядів інтелектуальної еліти. Крім того, не можна не врахувати й факту, що певна частина інтелектуальної еліти, що розчиняється у класі тих, хто має власність та «привілейованих», тобто посідає певне місце в ієрархії влади, знову набуває відповідної соціальної ваги - як для себе самих, так і для знання, що ними персоніфікується, тим самим, надаючи пріоритету знанню більш близькому для них ; або того, яке вони генерують, або того, яке підтримують у силу різних обставин. А у подальшому

цей процес поставлено на самоплив, оскільки залежить від якісного змісту цього знання, яке також у свою чергу, залежить від специфіки професійної діяльності інтелектуальної еліти.

Пункт 2.2.3. «Генеза і трансформація ідеї зверхності рас і націй» підкреслює необхідність постійного дослідження того аспекту ірраціоналізації свідомості людини, котрий пов'язаний із зародженням і розповсюдженням фашистської ідеології. Нестабільна політична і економічна ситуація у пострадянських державах, що породжує труднощі для людей в усіх галузях життя, є такою, що люди, збурені, схильні віддати свою свободу усім можливим диктаторам або втратити її, перетворившись на маленький гвинтик машини: не у вільну людину, а у «механічний автомат». Виникає ситуація, коли людина неспроможна стерпіти, що вона залишена власним силам, що вона має сама надати смисл власному життю, а не одержати його від якої-небудь вищої сили, тому людям необхідно мати ідолів і міфи. Людина починає фанатично вклонятися перед владою грішми, нацією. Йдеться про те, що готовність некритично віддатися будь-якій ідеї, навіть такій, що не передбачає раціоналістичного вирішення проблеми, але такій, що знімає фрустрації; соціальні відчай й страхи. Позитивне - і це не можна не відзначити - мобілізуюча сила такої об'єднавчої ідеї. Класичний приклад цього - німецький фашизм, що запропонував захист «пригноблених та ображених», викрививши і на зле і використовуючи ідею національної, етнічної, культурної аутентичності і т.д.

Результати проведеного дослідження, що являє собою спробу систематизувати, а в окремих випадках концептуалізувати вельми цікаву й складну проблематику ірраціональних проявів людини, їх трансформації у конкретних історичних умовах, подані у заключній частині роботи й сформульовані у вигляді висновків таким чином:

1. Вивчення на основі історико-філософського матеріалу еволюції поняття «ірраціонального», співвідношення ірраціонального та раціонального засвідчує, що чергування періодів, у яких ірраціональне органічно взаємодіє з раціональним, і періодів, у які ірраціональне протиставляється раціональному певним чином відповідає ритмові культурних побудов, а саме: чергування тих періодів, у які змістовні розширення переважають над їх власною концептуальною асиміляцією та упорядкованістю, і тих періодів, у які, навпаки, переважає тенденція до якнайбільшої асиміляції нових змістів культури, до самоупорядкування. У даному випадку, «вміщення» ірраціонального у концептуальні схеми або життєві настанови - це швидше розширювальна тенденція, а «вигнання» ірраціонального, більш суворі концептуалізація, упорядкування мислительного арсеналу і більш жорстокий відбір мислительних можливостей - це швидше упорядковуюча, раціоналізуюча тенденція.

2. Визначаючи ірраціональну свідомість як таку здатність відтворювати у своїх ідеальних образах об'єкти і властивості оточуючого світу, їх взаємозв'язки і взаємодії, котра заснована на неможливості виразу в логіці, поняттях, у системній упорядкованій формі, є сенс стверджувати, що розглянутий і досліджений нами феномен несе у собі два відтінки. Усі

види діяльності безпосередньо пов'язані з постійною боротьбою за і проти тих або інших меж (моральні та етичні норми, закони тощо), руйнація котрих, повна чи часткова, може сприяти у свідомості людини переходу смислової структури соціальної дії у простір традиційних, емпіричних, харизматичних орієнтирів, руйнації критичної умопобудови, а це ні що інше, як процес ірраціоналізації. Ще одним із суттєвих факторів цього процесу є відрив індивіда від світу повсякденності, його зануреності у простір символічних цінностей, що не дозволяє адекватно оцінювати реальність. Результатом цього може бути можливий розрив розуміння людиною смислу дії, що здійснюється творчо з безпосереднім його виконанням. Інша грань ірраціонального передбачає і його конструктивні функції, пов'язані з уявою, творчістю й розуміється як щось таке, що протистоїть розуму, вважає розум нездатним охопити все багатство й розмаїття духовної та матеріальної дійсності, щось несвідоме, алогічне. Усі види мистецтва накопичили величезний арсенал доказів, що думки, понятійне мислення досить часто виявляються заручниками прагнень і схильностей. Крім того, наукове пізнання не завжди вкладається у суб'єкт-об'єктну картину світу, де суб'єкт і об'єкт розірвані та протиставлені одне одному, звідси виникла необхідність у новому світоглядному поясненні наукових фактів. У контексті цього особливого звучання набуває інтуїтивне пізнання як ірраціональний засіб осягнення світу і особливо творчість у тому числі й наукова, як один із засобів генерації нового.

3. Традиційно вважається, що західний тип культури тяжіє до раціональних начал, а східний - до ірраціонального полюсу. Дослідження цього при співставленні і порівняльній характеристиці показників специфіки культур засвідчило, що за суттєвих відмінностей цих двох типів культур притаманна ірраціональність кожній з них визначає їхню схожість, однак шлях до ірраціоналізації, що властивий кожній з культур, є дійсно різний.

4. Дослідження специфіки функціонування постіндустріального і посттоталітарного суспільств засвідчило різку роль раціональних та ірраціональних течій в них. Якщо у постіндустріальному суспільстві як відповідь на проблеми, що виникають, ірраціональне, що розбиває потужний пласт раціоналізму і, тим самим, стимулює зростання ролі чуттєвості людини, повернення їй індивідуальності й вихід на авансцену творчості та уяви, то суспільство посттоталітарне, навпаки, потребує обмежень ірраціонального раціональними механізмами. У такій ситуації маємо справу з багатфункціональністю ірраціонального (або раціонального), не раціоналізуючи (ірраціоналізуючи) його змісту й не змінюючи смислу, маємо можливість використати їх як гарантів гідного існування людини.

У перспективі майбутньої дослідницької роботи автор передбачає зробити основний акцент на вивченні обмежень ірраціонального раціональним і навпаки у контексті діяльності людини в усіх галузях суспільного життя: політиці, економіці, культурі. Передбачається створення єдиної систематизованої методологічної концепції обмежень (меж) у співвідношенні ірраціональне-раціональне.

ОСНОВНИ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВИСВІТЛЕНІ В ПУБЛІКАЦІЯХ:

1. К вопросу о роли сознания в процессе осмысливания окружающего мира и его противоречий. // Вестник ХДУ № 389/2 Миф, Мова, Культура. Харків, 1997. - С. 40-43.
2. Иррациональное сознание : содержание и проявления // Вестник ХГУ №394. Философские перипетии. Харьков, 1997. -С 46 - 47.
3. Роль образования в постиндустриальном обществе // Харьковские социологические чтения '97. Харьков, 1997. -С 322 - 324.
4. Политическая иррациональность как продукт интеллектуальной элиты // Харьковские социологические чтения '95. Харьков, 1995. -С. 162.
5. Социологический анализ идей неравенства рас и наций // Харьковские социологические чтения '94. Харьков, 1994. -С. 240.

Кононов О.О. Иррациональное как феномен сознания людини.-Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.04 - філософська антропологія і філософія культури. Харківський державний університет. Харків, 1997.

Захищається рукопис дисертації, яка представляє собою філософський аналіз феномена «ірраціонального», його природи, передумов виникнення, можливих трансформацій та обмежень. Розкриваються суттєві чинники формування світогляду людини, серед яких особливе значення має ірраціональна сторона сутності людини: зміст і прояви ірраціональної свідомості, а також ірраціональні механізми пізнання дійсності. Досліджуються ірраціональні аспекти розвитку сучасного суспільства, в яких розкриваються характерні особливості його існування, становище людини в постіндустріальній і посттоталітарній системах з позиції взаємодії раціональних і ірраціональних характеристик, їх взаємних доповнень та необхідних обмежень.

Ключові слова ірраціональне, співвідношення «раціональне - ірраціональне», ірраціональна свідомість, ірраціональні механізми пізнання дійсності, інтуїція, творчість, обмеження ірраціонального.

Кононов А.А. Иррациональное как феномен сознания человека.-Рукопись.

Дисертація на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.04 - философская антропология и философия культуры. Харьковский государственный университет. Харьков, 1997.

Защищается рукопись диссертации, которая представляет собой философский анализ феномена «иррационального», его природы, предпосылок возникновения, возможных трансформаций и ограничений. Раскрываются существенные факторы формирования мировоззрения человека, среди которых особое значение уделено иррациональной стороне сущности человека: содержанию и проявлениям иррационального сознания, а также

иррациональным механизмам познания действительности. Исследуются иррациональные аспекты развития современного общества, в которых раскрываются характерные особенности его функционирования и положение человека в постиндустриальной и посттоталитарной системах с позиции взаимодействия рациональных и иррациональных характеристик, их взаимных дополнений и необходимых ограничений.

Ключевые слова : иррациональное, соотношение «рациональное - иррациональное», иррациональное сознание, иррациональные механизмы познания действительности, творчество, интуиция, ограничения иррационального.

Kononov A. A. Irrational as a phenomenon of a person's consciousness. - Manuscript.

Thesis for a candidate's degree by speciality 09.00.04 - philosophic anthropology and philosophy of culture. The State University of Kharkov. Kharkov, 1997.

The manuscript of the thesis which is a philosophic analysis of the phenomenon of «irrational», its nature, grounds for its rise, possible transformation and restrictions is being defended. Essential factors of forming a person's world outlook are being discovered. Among these factors special attention is paid to irrational side of a person's essence, that is to the contents and display of irrational consciousness and irrational mechanisms of reality cognition. Irrational aspects of modern society development are being investigated. In these aspects typical peculiarities of modern society functioning and a person's position in postindustrial and posttotalitarian systems are being discovered from the point of view of interaction of rational and irrational characteristics, their mutual supplements and necessary restrictions.

Key words : irrational, correlation «rational - irrational», irrational consciousness, irrational mechanisms of reality cognition, intuition, creative work, limits of irrational.

Відповідальний за випуск доктор філософських наук, професор
ЦЕХМІСТРО ІВАН ЗАХАРОВИЧ

Підписано до друку 29.10.97. Формат 60x84 1/16.

Тираж 100 прим. Замовлення №1245.

Отпечатано на дублюаторі «Seiki» ФАО «КиПи-РИЗО»
310166, г. Харків, пр. Леніна 17а, к. 405. Тел. (0572) 45-21-33.

435053

4538944
AB 38944